

УДК 339.5:658.64 (477)

DOI: 10.31359/2411-5584-2019-36-1-27

Т. М. КАМІНСЬКА

доктор економічних наук, професор
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: kamtm@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1359-834X>

МІСЦЕ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ¹

Стаття присвячена ролі міжнародної торгівлі послугами для розвитку національної економіки та бізнесу. Проаналізовано структуру експорту послуг України, шляхи її перебудови з метою підтримки позитивних темпів економічного зростання й активного платіжного балансу в умовах зростаючих глобалізаційних викликів.

Ключові слова: послуги, міжнародна торгівля, експорт, платіжний баланс.

JEL Classification: F12, F14.

Постановка проблеми. Циклічний розвиток ринкової економіки в умовах глобалізації продовжує впливати на динаміку світової економіки, яка останніми роками є позитивною. Темпи її економічного зростання коливаються від 2,9% у 2016 р. до 3,8% у 2018 р. (за прогнозом), а у США вони навіть прискорилися до зростання понад 4% у 2018 р. Як наслідок, тривалий період зберігаються високі ціни на сировинні товари, які переважають в експорті України, зокрема ціни на сталеливарну продукцію. Проте МВФ, Світовий банк, ОЕСР прогнозують наближення світового економічного спаду. Фахівці аналітичного відділу «The Economist Intelligence Unit» теж приходять до висновку: «Світова економіка стикається з найвищим рівнем ризиків за всі попередні роки» [1]. До топ-10 ризиків вони відносять, зокрема, падіння фондового ринку через згортання центральними банками грошового стимулювання та збільшення облікових ставок процентів, а також уповільнення темпів економічного зро-

¹ © Камінська Т. М., 2019. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

стання у Китаї, збільшення державного боргу країни. Додаткові виклики пов'язані із торговельною війною між США і Китаєм і, можливо, США та ЄС, зміцненню протекціоністської політики, яка обмежить доступність американських та китайських товарів і спровокує зменшення витрат споживачів і інвестицій. Усі ці явища значно скоротять глобальне економічне зростання. Для України з'являються ризики залучення інвестицій, валютних надходжень від експорту, порушення платіжного балансу та девальвації національної валюти. Протекціоністська політика може відобразитися і на результатах України у міжнародній торгівлі. В той же час її провідний сегмент – міжнародна торгівля послугами – є менш залежною від світової волатильності. Ось чому збільшення її обсягу в процесі структурної перебудови експорту є необхідним і актуальним пунктом реформування економіки України та підготовки до зовнішніх форс-мажорних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці України тривалий час обговорюють важливість і шляхи розвитку сфери послуг в Україні, порівнюють цей процес із постіндустріальними тенденціями, формулюють перспективи. О. Ю. Шевченко пропонує напрями реформування сфери послуг відповідно до вимог сталого розвитку [2]. Багато авторів розглядають функціонування окремих ринків послуг – туристичних, інформаційних, інтелектуальних, консалтингових, бізнес-послуг, їх вплив на споживчий вибір, розвиток підприємництва та національної економіки загалом. Я. Янишин, І. Лаврів окреслюють проблеми, які гальмують розвиток експорту послуг [3]. Разом із тим не вистачає досліджень міжнародних аспектів торгівлі послугами України, її динаміки порівняно з міжнародною торгівлею товарами. Крім того, не вистачає аналізу її ролі в умовах глобалізаційних викликів. Академік НАН України Б. Данілішин обґрунтовує усі ризики, які чекатимуть світову економіку і Україну в близькому майбутньому, проте акцентує увагу на активній промисловій політиці як ключовому засобі збереження держави [4].

Формулювання цілей. Метою статті є визначення місця України у міжнародній торгівлі послугами, її ролі у протидії глобальним ризикам економічного зростання та зовнішньоекономічної рівноваги.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інтернаціоналізації та глобалізації економіки, поглиблення міжнародного поділу праці обумовили тривалий тренд неухильного зростання міжнародної торгівлі послугами. Так, за період з 1990 по 2017 р. загальний обсяг експорту комерційних послуг країн-членів СОТ збільшився з 853,0 млрд дол. до 5,28 трлн дол., тобто у 6,6 разів [5]. У 2017 р. це зростання було реальним, а не наслідком коливання валютних курсів, як раніше. Сполучені Штати, Велика Британія і Німеччина стали найбільшими експортерами комерційних послуг, перші дві країни та Китай – найбільшими

імпортерами. Тобто головними акторами сучасного міжнародного ринку послуг є постіндустріальні країни та Китай.

На відміну від міжнародної торгівлі товарами, які залишають своїх виробників і фізично переміщуються через кордон, обмін послугами передбачає або транскордонне постачання, коли постачальники послуг у певній країні надають послуги споживачам іншої країни без переміщення обох на територію іншої країни (комп'ютерні та інформаційні послуги, е-торгівля, телемедицина, реклама); або тимчасове переміщення певних професіоналів (консультантів, інженерів, лікарів, аудиторів), або присутність постачальника послуг на території іншої країни як юридичної особи (банківські, страхові, аудиторські, консультаційні, рекламні та інші бізнес-послуги), або переміщення споживачів послуг до країни їх виробника (подорожі, освіта, культура, рекреація). Транспорт і зв'язок, які обслуговують торгівлю, що відбувається з території однієї країни на територію іншої країни, теж належать до торговельних послуг. Крім того, транснаціональні корпорації постачають послуги від материнських до іноземних дочірніх та внучатих компаній.

Розвиток міжнародної торгівлі послугами є логічним продовженням тривалої структурної перебудови постіндустріальних національних економік, яка означає переважання темпів зростання третинного (четвертинного, п'ятинного) секторів економіки над первинним та вторинним. Це підтверджує статистика ОЕСР, про що свідчить табл. 1.

Таблиця 1

Частка промисловості й послуг у валовій доданій вартості, % [6]

Країни	Динаміка послуг					
	Промисловість			Сфера послуг		
	1970 р.	2016 р.	Скорочення	1970 р.	2016 р.	Приріст
США	33,9	15,1	18,8	62,2	79,5	17,3
Велика Британія	42,6	13,8	28,8	54,6	79,6	25,0
Німеччина	48,1	26,3	21,8	48,7	68,3	19,6
Франція	34,9	14,2	20,7	57,5	78,7	21,2
Італія	39,3	19,2	20,1	52,0	73,9	21,9
Японія	44,1	23,4	20,7	50,0	69,3	19,3
Австрія	39,6	22,0	17,6	51,9	70,5	18,6
Люксембург	46,3	7,5	38,8	39,8	86,8	47,0
Нідерланди	37,7	15,2	22,5	56,6	78,3	21,7

У країнах світу, що наведені у таблиці, спостерігається скорочення частки промисловості у ВДВ і збільшення частки сфери послуг. У 2017 р. частка послуг у ВДВ у ЄС у середньому складала 73,33% [6]. Найбільші зміни характерні для Люксембургу: повоєнна історія економіки цієї країни пов'язана з поступовим і досить болісним процесом заміни металургійного виробництва сектором фінансових послуг. Послідовно зростає зайнятість у сфері послуг розвинених країн, концентрація світових і національних ресурсів. У трійку найдорожчих компаній світу за показником ринкової капіталізації у 2018 р. входять не металургійні підприємства, як 20 років тому, а ті, що заробляють на нових технологіях і послугах – Apple (904,61 млрд дол.), Alphabet (782,68 млрд дол.) і Microsoft (681,58 млрд дол.) [7].

Питома вага торгівлі між країнами постіндустриального світу перевищує цей показник у світі загалом, тому тенденція до поширення частки обміну послугами набирає обертів. До цього процесу стрімко долучаються країни наздоганяючого розвитку. Так, за даними СОТ, у 2017 р. сумарний експорт послуг Китаю, Індії та Сінгапуру склав майже 600 млрд дол. [5]. Крім інтернаціоналізації і глобалізації, чинником зростання експорту-імпорту послуг стали фази економічного піднесення в розвинених країнах у 1982–1990 рр., на початку XXI ст. та у 2015–2018 рр., а також стале економічне зростання країн азійського регіону, яке супроводжувалося масштабними інвестиціями. Це сприяло зростанню рівня життя громадян та, відповідно до логіки піраміди потреб А. Маслоу, їх попиту на послуги широкого спектру. Треба також мати на увазі вплив ресурсу конкуренції, притаманного ринку послуг узагалі. На ньому пропонують більшу кількість субститутів, гра цін тут більш строката, ніж на ринку товарів. Така риса, як нездатність до збереження послуг, дозволяє фірмам, які експортують послуги, мінімізувати оборотний капітал, скоротити терміни окупності інвестицій і збільшити норму прибутку.

Роль міжнародної торгівлі послугами обумовлена її впливом на національні економіки загалом, бізнес-організації та громадян і суспільство кожної країни. Чистий експорт є складовою підрахунку ВВП і суттєвим джерелом надходження грошових коштів до державних бюджетів країн, а також формування активного платіжного балансу, який впливає на стійкість національної валюти. Такі міжнародні послуги, як перевезення, транспорт, торгівля, зв'язок, стимулюють розвиток національного матеріального виробництва, бо інвестиції у транспортну інфраструктуру спричиняють мультиплікативне зростання обсягу ВВП. Експорт послуг є драйвером конкуренції та монополізації економіки, коли велика кількість малого бізнесу отримує можливість долучатися до експортної діяльності. Експорт консультативних

бізнес-послуг покращує пропорції та конкурентоспроможність національних економік, бо передбачає надання корисної інформації на мікрорівні. ЄБРР у рамках програми «Консультавання малого бізнесу» навіть пропонує часткове покриття витрат на залучення зовнішніх консультантів для допомоги у розробці маркетингової стратегії та оптимізації операційної діяльності фірм [8].

Міжнародний експорт-імпорт послуг сприяє руху новітніх послуг від розвинених країн до периферії, стимулює інноваційний розвиток не тільки багатих, але й бідних країн. Ідеться насамперед про соціально-культурні, науково-технічні, інформаційні та інтелектуальні послуги. Торгівля послугами, пов'язаними з інтелектуальною власністю, переважає між розвиненими країнами, але деякі країни, що розвиваються, теж швидко зростають. Наприклад, у Сінгапурі експорт інтелектуальних послуг збільшився у 2017 р. на 36 % [5]. Дія закону підвищення потреб у сфері послуг приводить до збільшення обсягу суспільних та приватних ресурсів за рахунок неречових факторів виробництва – знань та інформації, які є невичерпними, нагромаджуються безмежно і поширюються між споживачами різних країн; зростає можливість їх тиражування й розповсюдження у світових масштабах. Отже, міжнародна торгівля новітніми послугами дозволяє країнам ефективніше використовувати наявні ресурси.

Для бізнесу експортна діяльність у сфері послуг означає розширення ринків та потенціалу динамічного переливу ресурсів з нерентабельних сегментів до прибуткових, бо на ринку послуг менше обмежень, а оборотний капітал мінімальний. Інтернет-послуги мінімізують залежність від державної бюрократії і корупційних податків. Цифровізація бізнесу скорочує виробничі та трансакційні витрати і забезпечує конкурентні переваги на світовому ринку. Недарма у структурі глобальної електронної торгівлі країн-членів СОТ у 2016 р., обсяг якої дорівнював 27,7 трлн дол., business-to-business торгівля переважає у 6 разів електронну комерцію на споживчому ринку [5]. Треба брати до уваги також нові виклики сучасного постіндустріального виробництва, які полягають у використанні штучного інтелекту та роботів у матеріальному виробництві, що зменшує попит на робочу силу і кількість робочих місць. Експорт послуг, навпаки, забезпечує вихід гравців на міжнародний ринок праці, збільшення нових робочих місць і вплив через зайнятість на економічне зростання національних економік.

Підкреслимо роль міжнародної торгівлі послугами для громадян і суспільства кожної країни. Традиційні послуги, які задовольняють потреби людей на локальному рівні, кардинально не впливають на поведінку споживачів, хоча розширюють споживчий вибір за межі виключно товарного кошику.

На відміну від них, нові послуги, які з'являються під впливом НТП та інформаційних технологій, мають глобальний характер. Вони змінюють орієнтири споживання, матеріальні блага втрачають вагу головної цінності для людей, зростає значущість послуг освіти, охорони здоров'я, туризму, світового транспорту, страхування, інформаційного та комунікаційного секторів, професійних послуг. І якщо характерною рисою експорту традиційних послуг є нерозривність їх виробництва, експорту і споживання (що зазвичай потребує зустрічі продавця й покупця), то експорт (імпорт) послуг інноваційного характеру дозволяють провайдеру й клієнтам знаходитися у різних місцях. Ці послуги стають доступними, зокрема для небагатих споживачів країн, що розвиваються.

Постає питання: чи використовує уряд України та національний бізнес можливості міжнародної торгівлі послугами з урахуванням її ролі у мікро- та макроекономічному розвитку? На перший погляд, так. У 2017 р. зовнішньоторговельні операції у сфері торгівлі послугами проводилися з партнерами з 225 країн світу. Україна перестала бути нетто-імпортером комерційних послуг, що характерно для більшості країн, які розвиваються. Торговельний баланс послугами у 2016 і 2017 роках та за січень – вересень 2018 р. є активним. Зокрема, позитивне сальдо України в зовнішній торгівлі послугами у 2016 р. становило 4541,5 млн дол., у 2017 р. – 5087,4 млн дол., за 9 місяців 2018 р. – 4632,1 млн дол. [9]. Причому зростає коефіцієнт покриття експортом імпорту послуг: у 2016 р. він дорівнював 1,85, у 2017 р. – 1,95, за січень – вересень 2018 р. – 2,1. Цей позитивний тренд добре виглядає на контрасті з негативним сальдо експорту-імпорту товарами за аналогічні періоди. Наприклад, у 2016 і 2017 рр. та за 9 місяців 2018 р. воно дорівнювало відповідно 2886, 6332, 6469 млн дол. [10]. У 2017 р., на відміну від 2016 р., позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами України вже не компенсувало негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами.

Крім загальних чинників зростання експорту послуг на міжнародному рівні, в Україні спрацьовують ще внутрішні чинники. Перший із них пов'язаний із географічним положенням країни і традиційно високою часткою інфраструктурних послуг. Експорт інших комерційних послуг України стимулює велика ємність зарубіжних ринків, бо платоспроможність громадян України є низькою, переважає попит на низькоеластичні блага першої необхідності, особливо їжу. І навіть на харчуванні 25% жителів країни змушені економити, про що свідчать дані дослідження Державної служби статистики України. Крім того, 32,6% жителів оцінили себе у 2017 р. як «глибоко бідні» [11]. Девальвація гривні (особливо у 2008–2009 рр. і 2014–2015 рр.) стимулювала експорт послуг, а додатковим чинником його зро-

стання стало підписання угод про зону вільної торгівлі з ЄС, Канадою, Ізраїлем. Дієвим чинником зростання експорту послуг стає послідовне покращення позиції українського паспорту у рейтингу найвагоміших паспортів світу.

Проте у загальній структурі зовнішньої торгівлі України частка послуг залишається незначною порівняно з часткою товарів. Так, за даними 9 місяців 2018 р. сукупний товарообіг більше, ніж обіг послуг у 5,85 разів [9;10]. До того ж, нагадуємо, що третина українського експорту є сировинною. За даними дослідження відомого on-line сервісу YouControl, його здійснюють 20 українських компаній, які видобувають залізні руди, виробляють чавун, сталь, феросплави, торгують зерном, необробленим тютюном, насінням та кормами для тварин [12]. Що стосується послуг, то у структурі їх експорту теж переважають ті, які наближені до матеріального виробництва. Це, за даними січня – вересня 2018 р., послуги транспорту (49,3%) і послуги з переробки та експорту матеріальних ресурсів (18,5%). Останні, до речі, збільшилися на 57% порівняно з відповідним періодом 2017 р. [9]. Швидко розвивається сегмент контейнерних перевезень. Водночас експорт чистих нематеріальних послуг значно відстає. Так, за даними 9 місяців 2018 р., частка послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг дорівнює поки що 16,7%, ділових послуг – 8,1% від загального обсягу послуг [9]. Така структура послуг не є відображенням постіндустріальних тенденцій, за винятком, коли вони збільшуються під впливом Інтернету. О. Ю. Шевченко правильно зазначає: «Використання Інтернету активізувало діяльність у таких традиційних послугах як торгівля, освіта, зв'язок, переклад тощо» [2].

Крім того, навіть темпи зростання послуг транспорту у січні – вересні 2018 р. загалом є в Україні негативними (99,2%), і, до того ж, у їх структурі найбільшу питому вагу (51%) посідають послуги трубопровідного транспорту [9]. Вони підпадають під суттєві ризики у зв'язку із будівництвом газопроводу «Північний потік – 2». У 2018 р. Україна вже змушена скоротити транзит газу. Суттєвою проблемою є технологічний стан нашої транспортної системи, його удосконалення можливе за умови створення конкурентного середовища на ринку транспортних послуг і залучення іноземних інвестицій. Перші кроки у формуванні таких умов відразу позначилися на ринку послуг повітряного транспорту. Так, у 2017 р. та за 9 місяців 2018 р. темпи його зростання (відповідно 110,7% і 111,7%) перевищили темпи зростання загального обсягу експорту послуг (відповідно 105,9% і 111,6%) [9].

Виникають питання до деяких пунктів географічної структури експорту послуг України. Так, у січні – вересні 2018 р. майже 8% становить експорт

послуг до острівних держав, особливо таких: Беліз – 12999,0; Віргінські острови (Велика Британія) – 104717,3; Маршаллові острови – 15564,4; Сейшельські острови – 5602,7 тис. дол. [9]. Значна її частина є ні чим іншим як послугами з офшорного бізнесу. Цей результат є логічним наслідком монопольного становища фінансово-промислових груп, які є найбільшими експортерами в Україні. За даними YouControl, на їх частку у 2017–2018 рр. припадає від 2 до 10 тис. операцій з низькоподатковими юрисдикціями або класичними офшорами [12].

Серед позитивних тенденцій структурної перебудови експорту України треба окреслити також прискорення темпів зростання за 2017 р. та 9 місяців 2018 р. відповідно комп'ютерних (111,0%, 120,2%), інформаційних (100,9%, 114,6%) та професійних і консалтингових послуг (102,3%, 116,9%) [9]. Стрімко зростає експорт ІТ-послуг, особливо у ЄС. За даними представника Європейської комісії, він досягає приблизно 3 млрд євро на рік [13]. Тільки за 2017 р., тобто одразу після укладення угоди про зону вільної торгівлі з Канадою, експорт у цю країну виріс значно швидше, ніж експорт України загалом. Разом із тим поки що частка сектору ІТ-послуг у ВВП не перевищує 3%. Для її збільшення необхідні усунення бюрократичних перешкод та створення єдиного ланцюжка ІТ-системи – удосконалення законодавства, підвищення ефективності державних замовлень, податкового регулювання. Має змінюватися система освіти майбутніх фахівців. Попит на них навіть у національній економіці зростає швидше, ніж зростання кількості випускників ЗВО України та рівня їх підготовки. А на якість експортованих послуг впливає також ступінь її відповідності мовному та культурному середовищу споживача, тому відіграють роль не тільки професійні знання випускників, але й добре володіння іноземними мовами. Перешкодою для зростання експорту ІТ-послуг є навіть відсутність потрібної транспортної інфраструктури, зокрема прямих рейсів між аеропортами великих міст (наприклад, Харкова) і популярними аеропортами – вузловими пунктами (Амстердам, Париж, Мюнхен, Франкфурт, Лондон).

Для України експорт новітніх послуг є дуже важливим, він стимулює розвиток венчурного бізнесу, спрямованого на здійснення «ризикових проєктів», реалізацію стартапів, і сприяє залученню іноземних інвестицій. Крім того, роль якісних ІТ-послуг стрімко зростає через суттєву загрозу глобальних кібератак. Фахівці аналітичного відділу «The Economist Intelligence Unit» відносять їх до топ-10 глобальних ризиків сучасності, які можуть спричинити «злом» державних чи корпоративних мереж або маніпулювати ними протягом тривалого часу [1]. Прикладом в Україні стала кібератака під назвою «Ретуа». Широкомасштабна кіберзлочинність може призвести до непідйомного

зростання трансакційних витрат, істотно обмежити роботу державних органів, корпорацій та інфраструктури економіки, підвищити споживчу недовіру до безпеки Інтернету і, як наслідок, призвести до скорочення on-line бізнесу.

Великий потенціал містить у собі експорт туристичних послуг. Дані СОТ свідчать, що багато бідних країн зробили ставку саме на пропонування подорожей, тому що це сприяє їх всебічному розвитку як регіонів світу, які розташовані далеко від індустріальних центрів і не мають економічних ресурсів у достатньому обсязі. Так, у 2017 р. найбільші темпи зростання туристичних послуг спостерігаються в Африці – 25% (середній показник у європейських країнах – 11%, у світі – 8%) [5]. Туристичні послуги для нерезидентів, тобто іноземних громадян, виконують велику роль. Зазвичай вони комплексні, тобто надаються разом із багатьма компліментарними послугами. Наприклад, до базових туристичних послуг (проживання в готелі) завжди надається низка екскурсій. Зростає попит на поштові, страхові та банківські, ресторанні та розважальні послуги (казино, атракціони, нічні клуби), рекламу, місцевий транспорт, культурні послуги театрів і музеїв, сувеніри та інші товари. Таким чином спрацьовує ефект мультиплікатора, завдяки якому зростає національна економіка загалом. Міжнародні туристичні операції є також чинником зростання престижу держави.

Крім туристичного сегменту, Україні треба звернути увагу на міжнародний попит на медичні та освітні послуги та взяти участь у його задоволенні. У розвинених країнах спостерігається, з одного боку, збільшення вільного часу громадян і зростання їх добробуту, а з другого – тривалий тренд неухильного зростання вартості цих послуг, тому для інших країн виникає можливість запропонувати привабливі медичні (стоматологічні) та освітні послуги гідної якості, але за нижчими цінами. Конкурентні переваги медичного туризму в Україну слід шукати у сфері використання ексклюзивних природних джерел для лікування та реабілітації. Зростання частки медичних та освітніх послуг у структурі загального експорту України означає його подальшу прогресивну структурну перебудову.

Стимулювання міжнародної торгівлі послуг потребує розвиненої інфраструктури. Одним із її елементів в Україні повинні стати державні (центральні або регіональні) структури (агенції), що мають представництва за кордоном, особливо ті, що працюють у рамках угод про зону вільної торгівлі з ЄС і Канадою, а в майбутньому – з Ізраїлем, Туреччиною та іншими країнами. Як демонструє практика зарубіжних країн, кращими агентствами є державні структури, де менеджмент, навпаки, здійснюється приватними аутсорсинговими компаніями. Виключно державні компанії на ринку зазвичай менш рентабельні, негнучкі й немобільні. Опора тільки на управління керівниками

з приватного сектору є теж досить проблематичною, враховуючи значну кількість зовнішніх ефектів, які складно врахувати. Тому важливе поєднання переваг різних форм власності для прискорювання експорту.

Висновки. Невідкладним завданням, яке не дозволить національній економіці та бізнесу України потрапити у пастку глобальних викликів, є активна участь у міжнародній торгівлі послугами. Разом із збільшенням у загальному обсязі експорту частки товарів із доданою вартістю зростання експорту послуг є кроком до стабілізації активного торговельного і платіжного балансів країни, стійкості національної валюти. Структурна перебудова передбачає також зміну співвідношення послуг матеріального характеру (транспорту, зв'язку, торгівлі тощо) і чистих нематеріальних послуг на користь других. На особливу увагу заслуговують розвиток секторів ІТ-послуг, а також ділових, освітніх, медичних і туристичних послуг. Міжнародний попит на них стало зростає під впливом нових технологій і тривалої позитивної динаміки доходів громадян розвинених країн, а також країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії. Пошук і формування конкурентних переваг у цих видах економічної діяльності має бути стратегією на макро- і мікрорівнях.

Диверсифікація експорту України сприяє розподілу ризиків від невизначеності зовнішнього середовища, зменшення інвестицій і темпів зростання національної економіки. Найуспішніше її здатний забезпечити малий бізнес, який стрімко розвивається у сфері послуг. Тому зняття перешкод підприємницької діяльності є водночас умовою зовнішньоекономічної рівноваги. Актуальними напрямками розвитку міжнародної торгівлі послуг є також такі, що безумовно створюють опір кризовим явищам: поширення безготівкової торгівлі послугами та розвиток on-line торгівлі, усунення торговельних перешкод для міжнародного руху послуг, просування безпечних цифрових платежів; створення експортної стратегії України, яка передбачатиме інституційну підтримку просування новітніх послуг на зовнішніх ринках за підтримки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Cause for concern? The top 10 risks to the global economy. The Economist Intelligence Unit. URL: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Top10GlobalRisks (дата звернення: 12.01.2019).
2. Шевченко Ю. О. Основні тенденції розвитку національної сфери послуг в умовах глобальної економічної нестабільності. *Економічний вісник*. 2013. №3. С. 59–67.
3. Янишин Я., Лаврів І. Оцінка перспектив розвитку експорту послуг з України. *Аграрна економіка: теорія та практика*. 2014. Т. 7. №3–4. С. 23–29.

4. Данілішин Б. Як уповільнення зростання Китаю позначиться на Україні? *Нове время*. 2019. 14 січ. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/jak-upovilnennja-zrostannja-kitaju-poznachitsja-na-ukrajini-2516811.html> (дата звернення: 15.01.2019).
5. Highlights of world trade in 2017. World Trade Statistical Review 2018. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018chapter02_e.pdf (дата звернення: 03.01.2019).
6. Value added by activity. OECD Data. URL: <https://data.oecd.org/natincome/value-added-by-activity.htm> (дата звернення: 03.01.2019).
7. Most Valuable Companies in the World – 2018 Edition. URL: <https://fxssi.com/top-10-most-valuable-companies-in-the-world> (дата звернення: 26.12.2018).
8. Ливч Д. Як малому підприємцю почати працювати з ринком ЄС. *Економічна правда*. 2018. 28 листоп. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/11/28/643041/> (дата звернення: 06.01.2019).
9. Структура зовнішньої торгівлі послугами за 2016, 2017, 9 місяців 2018 р. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.01.2019).
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2016, 2017, 9 місяців 2018 р. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.01.2019).
11. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів / Статистичний збірник Державної служби статистики України. К., 2018. 78 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_sdurd2017pdf.pdf (дата звернення: 03.01.2019).
12. Топ-20 українських експортерів. *Економічна правда*. 2018. 24 груд. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/24/643855/> (дата звернення: 26.12.2018).
13. У ЄС похвалили ІТ-сферу в Україні. *Business. UA*. 2018. 25 груд. URL: <http://businessua.com/telekom/49203u-es-pohvalili-it-sferu-v-ukraini.html#> (дата звернення: 26.12.2018).

REFERENCES

1. The Economist Intelligence Unit (n. d.). Cause for concern? The top 10 risks to the global economy. Retrieved January 12, 2019, from https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Top10GlobalRisks.
2. Shevchenko, Yu. O. (2013). Osnovni tendentsii rozvytku natsionalnoi sfery posluh v umovakh hlobalnoi ekonomichnoi nestabilnosti [Main tendencies of development of the national sphere of services in the conditions of global economic instability]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Herald*, 3, 59–67 [in Ukrainian].
3. Yanyshyn, Ya., & Lavriv, I. (2014). Otsinka perspektyv rozvytku eksportu posluh z Ukrainy [Estimation of the prospects for the export of services from Ukraine]. *Ahrarna ekonomika: teoriia ta praktyka – Agrarian Economics: Theory and Practice*, 7 (3-4), 23–29 [in Ukrainian].

4. Danilishyn, B. (2019, January 14). Yak upovilnennia zrostantia Kytaiu poznachytsia na Ukraini? [How will the slowdown of China's growth affect Ukraine?] *Novoe vremia – New time*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/jak-upovilnennja-zrostantja-kitaju-poznachitsja-na-ukrajini-2516811.html> [in Ukrainian].
5. The World Trade Organization (2018). Highlights of world trade in 2017. World Trade Statistical Review 2018. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018chapter02_e.pdf.
6. OECD (n. d.). Value added by activity. Retrieved January 03, 2019, from <https://data.oecd.org/natincome/value-added-by-activity.htm>.
7. FXSSI (n. d.). Most Valuable Companies in the World – 2018 Edition. Retrieved December 26, 2018, from <https://fxssi.com/top-10-most-valuable-companies-in-the-world>.
8. Lyvch, D. (2018, November 28). Yak malomu pidpriemtsiu pochaty pratsiuvaty z rynkom YeS [As a small entrepreneur, start working with the EU market]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/11/28/643041> [in Ukrainian].
9. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). *Struktura zovnishnoi torhivli posluhamy za 2016, 2017, 9 misiatsiv 2018 r.* [The structure of foreign trade in services for 2016, 2017, 9 months of 2018]. Retrieved January 03, 2019, from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
10. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). *Tovarna struktura zovnishnoi torhivli za 2016, 2017, 9 misiatsiv 2018 r.* [Commodity structure of foreign trade for 2016, 2017, 9 months of 2018]. Retrieved January 03, 2019, from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). Samootsinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv [Self-assessment by households of Ukraine of their income level]. Retrieved January 03, 2019, from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_sdurd2017pdf.pdf [in Ukrainian].
12. Top-20 ukrainskykh eksporteriv [Top 20 Ukrainian exporters]. (2018, December 24). *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2018/12/24/643855> [in Ukrainian].
13. U YeS pokhvalyly IT-sferu v Ukraini [EU praised the IT sphere in Ukraine]. (2018, December 25). *Business UA*. Retrieved from <http://businessua.com/telekom/49203u-es-pohvalili-it-sferu-v-ukraini.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.01.2019 р.

Стаття пройшла рецензування 29.01.2019 р.

Стаття рекомендована до опублікування 14.02.2019 р.

Т. М. КАМИНСКАЯ

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, Харьков

МЕСТО УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ УСЛУГАМИ

Статья посвящена роли международной торговли услугами в развитии национальной экономики и бизнеса. Проанализирована структура экспорта услуг Украины, пути ее перестройки с целью поддержания позитивных темпов экономического роста и активного платежного баланса в условиях нарастающих глобализационных вызовов.

Ключевые слова: услуги, международная торговля, экспорт, платежный баланс.

T. M. KAMINSKA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of Economic Theory department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

PLACE OF UKRAINE IN INTERNATIONAL SERVICES TRADE

Problem setting. International economic organizations are forecasting the economic slowdown of the global economy. For Ukraine, there are risks of lower investment, a breach of the balance of payments and a devaluation of the national currency due to the irrational structure of exports.

Recent research and publication analysis. Many scholars analyze the functioning of individual service markets, their impact on consumer choice, business development and the national economy as a whole. They propose to reform the services sector in Ukraine in line with the requirements of sustainable development. At the same time, there are insufficient studies of international aspects of Ukraine's trade in services taking into account globalization challenges.

Paper objective is to determine Ukraine's position in international trade in services, its role in countering of global risks of economic growth and foreign economic equilibrium.

Paper main body. A long-term trend of growth of international trade in services is an essential feature of modern economic development. It is a logical continuation of the structural adjustment of post-industrial economies in favor of services. Among the factors influenced this process internationalization and globalization should be mentioned. The growth of export-import services has also increased due to the periods of long economic growth in developed countries (especially in 2015–2018), as well as the steady economic growth of the Asian region. This contributed to the increase in the standard of living of citizens and their demand for a wide range of services. The role of international trade in

services is due to its impact on national economies in general, business organizations and citizens, and the society of each country.

In recent years, the trade balance of Ukraine's services is active in contrast to the trade in goods. However, the share of services remains small compared to the share of goods in the overall structure of Ukraine's foreign trade. Moreover, services that are close to material production are prevailing. These are transport services and services for the processing and export of material resources. At the same time, the export of pure, non-material services lags far behind, which does not indicate post-industrial trends. The growth rates of transport services in recent years are also negative, with the largest share in their structure of the pipeline transport services, which are subject of significant risks in connection with the construction of the North Stream 2 pipeline. There are questions to some points of the geographic structure of Ukrainian export of services. Almost 8% of total amount is the export of services related to offshore business.

Among the positive trends in restructuring of Ukraine's exports should outline the accelerated growth of computer, information, professional and consulting services. The export of IT-services is increasing, especially in the EU. Great potential includes the export of tourist services. Ukraine also needs to participate in meeting international demand for medical and educational services, because it is growing, but the cost of these services in the world on average is increasing too. There is an opportunity to offer a decent quality of services, but at lower prices. The competitive advantages of medical tourism in Ukraine should be sought in the use of exclusive natural sources for treatment and rehabilitation.

Conclusions of the research. An urgent task that will prevent Ukraine's economy from trapping of global challenges is active participation in international trade in services. It is necessary to look for competitive advantages and to increase the export of pure services, especially IT services, as well as business, educational, medical and tourist services. The small business can provide diversification of exports. The actual directions are also the proliferation of cashless trade in services and the development of on-line trade, and the removal of trade barriers for the international movement of services, promotion of secure digital payments. It is necessary to create of an export strategy for Ukraine, which will provide institutional support for the promotion of advanced services in foreign markets with the support of the state.

The main abstract of the article

Abstract. The article is devoted to the role of international trade in services for the development of the national economy and business. The structure of Ukrainian exports of services, the ways of its restructuring with the aim of maintaining positive rates of economic growth and an active balance of payments in the context of growing globalization challenges are analyzed.

Key words: services, international trade, export, balance of payments.

Article details:

Received: 21 January 2019

Revised: 29 January 2019

Accepted: 14 February 2019

Рекомендоване цитування: Камінська Т. М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами. *Економічна теорія та право*. 2019. № 1 (36). С. 27–41. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-36-1-27.

Suggested Citation: Kaminska, T. M. (2019). Mistse Ukrainy u mizhnarodnii to-rhivli posluhamy [Place of Ukraine in international services trade]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (36), 27–41. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-36-1-27.